

<https://doi.org/10.70265/IJTG9078>

ПОЛИТИЧЕСКАТА ИНТЕГРАЦИЯ И СЪТРУДНИЧЕСТВО В ЕВРОПА СЛЕД ВТОРАТА СВЕТОВНА ВОЙНА

Емил Крумов

THE POLITICAL INTEGRATION AND CO-OPERATION IN EUROPE AFTER THE WORLD WAR II

Emil Krumov

Резюме: Краят на Втората световна война поставя пред европейските ръководители необходимостта от справянето с опустошените си страни и от намирането на начин за предотвратяване на още една голяма война на континента. „Преплитането на националните интереси толкова здраво, че войната да стане материално невъзможна“ (Rompuy, 2012) се оказва ефективно решение на двата въпроса. Икономическите интереси се преплитат бързо, но за външнополитическите е необходимо още дълго време.

Ключови думи: Европейски съюз, европейско политическо сътрудничество, обща външна политика

Summary: The end of the World War II leaves the European leaders with the necessity of dealing with their devastated countries and with finding a way of preventing another major war on the continent. “Binding our interests so tightly that war becomes materially impossible” (Rompuy, 2012) appears to be an effective solution to both problems. The economic interests do bind quickly but the convergence of the foreign policy interests takes much more time.

Keywords: European Union, European Political Cooperation, Common Foreign Policy

УВОД

След края на Втората световна война (ВСВ) европейските ръководители са изправени пред два основни въпроса: 1. Какво да правят с Германия? и 2. Как да преодолеят икономическите поражения, причинени от войната? Още след края на Първата световна война е ясно, че просперитетът на Европа зависи от просперитета на Германия

и нейното разграбване от победителките във войната Франция и Италия би довело до тяхната собствена разруха, благодарение на невидимите физически и икономически връзки помежду им (Keynes, 1920). Независимо от това заключение, Версайският договор налага на Германия прекомерно тежки условия, които и посяват семената на още една голяма война, която се разразява само след 20 години.

През 1945 г. САЩ и СССР не се съобразяват с този исторически опит и първоначално се договарят за почти пълно унищожение на германската индустрия и оттам на икономиката на страната, като за тази цел финансовият министър на САЩ разработва подробен план (Morgenthau, 1945). Отношенията между двете големи победителки във войната бързо се влошават и САЩ осъзнават, че прекаленото отслабване на Германия ще се отрази на икономическото състояние на целия континент и ще доведе до масов глад, който би тласнал населението към комунизма. По тази причина САЩ вземат решение да работят за възраждането, а не за унищожаването на германската индустрия (Schlauch, 1970).

През 1945 г. Франция също цели отслабването на Германия и предлага на Великобритания обособяването на богатата на въглища и индустриално развита немска Рурска област като отделна държава под британски, френски и на Бенелюкс¹ надзор. Подобно на САЩ Великобритания счита, че подобен ход би отслабил прекомерно Германия, би имал значението на втори Версайски договор и освен това би засилил съветското влияние в Европа (Milward, 2005).

На 9 май 1950 г. френският министър на външните работи Робер Шуман произнася „Декларацията на Шуман“, с която предлага създаването на Европейска общност за въглища и стомана (ЕОВС). Предвижда се страните от Общността да имат общ контрол над производствата си на въглища и стомана. След пренареждане на политическите интереси предложението води до подписването на Договора, с който се създава ЕОВС през 1951 г. (Trattato, 1952).

Договорът е подписан след различни по формат и продължителност преговори за създаването на икономически и политически съюзи между различни западноевропейски страни (Loth, 2015). Повечето преговори се провалят, най-вече поради прекомерната им амбициозност, но с цената на много компромиси и в името на бъдещите ползи за участващите страни, и след подкрепата на САЩ (Gillingham, 2002) ЕОВС се доказва като изключително успешно начинание, което остава изключително икономическо.

Опитът на членките на ЕОВС да създадат военна и политическа общност също е близо до успех, но Франция го проваля поради

¹ Икономически съюз между Белгия, Люксембург и Нидерландия.

опасения, че ще изгуби суверенитета си и водещата си роля в подобен съюз за сметка на възраждащата се Германия (Walton, 1953). Всъщност през 1950 г. именно френският министър-председател Рене Плевен предлага създаването на Европейска отбранителна общност и произтичащата от нея Европейска политическа общност. Предложението е прието от останалите членки на ЕОВС, през 1952 г. в Париж е подписан договор за Европейска отбранителна общност, но френският парламент отказва да го ратифицира през 1954 г.

През 1959 г. Франция отново дава началото на опити за създаването на политическа общност, в резултат на които са предложени планове Фуше I и II, но четири години по-късно Франция повторно прекратява тези опити (Loth, 2015). Подходящи условия за създаването на политическо обединение в ЕОВС възникват едва през 1969 г. след обществени промени в Германия и Франция, вследствие на които през следващата година е поставено началото на Европейското политическо сътрудничество (ЕПС) (Möckli, 2009).

Значимостта на идеята за създаване на политическа интеграция между страните от Общността се доказва от нейната устойчивост във времето. След няколко неуспешни проекта, всеки от които оставя своя принос за постигането на крайната цел (Рабохчийска, 2017), през 1993 г. с Маастрихтския договор е създаден Европейски съюз (ЕС) с Обща външна политика и политика на сигурност (ОВППС). Целта на тази статия е да изследва главните условия, позволили създаването и развитието на политическата интеграция в Европа в контекста на политическото съревнование между двата блока в епохата на Студената война. Въз основа на получените резултати ще бъде направен опит да бъде дадена прогноза за развитието на общата външна политика на ЕС.

1. ОТНОШЕНИЯ НА ЕИО С ТРЕТИ СТРАНИ ПРЕДИ СЪЗДАВАНЕТО НА ЕПС

През 1957 г. страните от ЕОВС подписват договор за създаване на Европейската икономическа общност (ЕИО), който дава на нейните членки основа за интеграцията чрез търговия. С този договор като институция на Общността е създадена Европейската комисия, чийто функции са свързани с прилагането на разпоредбите на договора и на решенията на Съвета на министрите, но първоначално липсва яснота за начина, по който тя ще работи (Loth, 2015). Външните отношения на ЕИО, които към онзи момент се изразяват в търговски споразумения с трети страни, остават в компетенциите на Съвета, тоест на страните членки. След изтичането на транзитен период от 12 години Комисията ще може да води преговори с трети страни, но след упълномощаване от Съвета.

ЕИО започва да функционира на 10 януари 1958 г. и веднага става ясно, че значимостта на общия пазар е колкото икономическа, толкова и политическа (European Commission [EC], 2014). В Комисията е създадена Генерална дирекция за външни отношения (ГД I), която отговаря за търговските отношения на Общността с трети страни и организации. Комисията установява подкрепяни от ГД I представителства в значими трети и в асоциираните развиващи се страни, както и договаря споразумения за асоцииране, най-значимите от които с Гърция през 1960 г. и с Турция през 1963 г. (Wallace, 2015).

В ГД I има сектор, отговорен за надзора на търговията с Източния блок, чийто ръководител още през 1958 г. изготвя доклад, в който се посочват редица политически причини, които правят желателен общия подход на ЕИО към страните от Съвета за икономическа взаимопомощ (СИВ). Основните задачи на Комисията остават търговските и техническите въпроси в отношенията с Източния блок (Ludlow, 2007), но още от самото начало на ЕИО е явно, че не е възможно строго разделение между икономика и политика.

От самото начало функционирането на Комисията бележи крачка напред по отношение на координацията между страните от ЕОВС/ЕИО. Докато членките на Общностите пропускат да излязат с единна позиция по протестите, избухнали в Полша и Унгария през 1956 г. и Франция дори подкрепя правото на СССР да действа в собствената си сфера на влияние (Ham, 1995), то след намесата на комунистическите сили в Чехословакия през 1968 г. Комисията намалява контактите си със страните, участвали в нахлуването (EC, 2014).

Спирането на разговорите от страна на Комисията представлява политически мотивирана тежка търговска санкция, защото към 1968 г. успехът на ЕИО отдавна е видим за страните от комунистическия блок и повечето източноевропейски държави се опитват да си договорят търговски спогодби чрез Комисията (Romano, 2020). Използването на икономически инструменти за постигането на политически цели винаги е било съображение на Комисията. Например при договарянето на търговско споразумение между Федерална република Германия и Румъния през 1963 г., становището на Комисията е, че доколкото няма дипломатически отношения между двете държави, федералното правителство следва да гледа на подобни споразумения със страни от Източния блок като възможност за обсъждането и на други теми освен чисто икономическите (EC, 2014). ЕИО започва да придобива забележимо политическо измерение, но все още без координирана външна политика на членуващите страни.

Успехът на Общността е видим не само за комунистическите държави, но и за Великобритания, която първоначално отказва да се включи в общностите поради нежелание да отстъпи каквато и да е част

от суверенитета си (Urwin, 1997). През 1961 г. в резултат на променящите се световни отношения и водена от необходимостта да запази водещата си икономическа и политическа роля в Европа Великобритания подава молба за членство в ЕИО (Loth, 2015).

По същото време френският президент де Гол споделя виждането, че общият пазар, установен с ЕИО, не е просто икономическо постижение, а отправна точка за по-пълноценна политическа, икономическа и културна действителност (Romano, 2020). Друга особено важна цел пред ЕИО според де Гол е изграждането на самостоятелни, независими от САЩ отбранителни способности, защото „Отбраната винаги е основата на политиката“ (Loth, 2020). През 1963 г. де Гол налага вето на кандидатурата на Великобритания. Сред основните причини е опасението, че нейното присъединяване би увеличило зависимостта на ЕИО от САЩ в сферата на отбраната.

Притисната от затрудненото си икономическо състояние Великобритания повторно кандидатства през 1967 г., но воден от националните интереси на Франция, де Гол отново налага вето на кандидатурата ѝ, като обявява, че тя трябва да премине през дълбоки промени, преди да бъде приета в Общността (Dinan, 2014). През 1969 г. де Гол подава оставка, а ФРГ ясно се очертава като едноличен икономически лидер в ЕИО и Франция осъзнава, че не може да балансира немското влияние. Тези промени откриват пътя към членството на Великобритания, особено в ролята на партньор на Франция в уравновесяването на немската сила (Möckli, 2009).

Новият френски президент търси контакт с ФРГ веднага след встъпването си в длъжност и на 04.07.1969 г. провежда среща с немския външен министър, на която двамата договарят среща на върха на ЕИО в Хага през декември същата година (Urwin, 1995) Хагската среща завършва с комюнике, в което се потвърждава съгласието за разширяване на Общността, доколкото кандидатките приемат Договорите и тяхната политическа цел (Bulletin of the European Communities [BEC], 1970a). Със същото комюнике на външните министри се възлага изучаването на най-добрия начин за постигане на политическо обединение, в резултат на което на 27.10.1970 г. в Люксембург е приет Докладът „Давиньон“ (BEC, 1970b), с който се поставя началото на Европейското политическо сътрудничество.

По това време и независимо от някои усложнения, връзките с Изтока са се засилили значително благодарение на съчетаването на множество условия на национално, европейско и международно ниво (Romano, 2020). Това сближаване до голяма степен се дължи на Новата източна политика на ФРГ (Wilkens, 2007), която намалява напрежението и допълнително улеснява диалога между двата лагера. В политическо отношение СССР налага политика на непризнаване на

ЕИО до 1988 г. и реципрочно ЕИО не признава СИВ, но тези позиции не препятстват изграждането на неофициални връзки между отделните източноевропейски страни и Общността.

В икономическо отношение връзките между двата блока започват още в първите години след ВСВ, когато източните страни изнасят природни ресурси към Запада, откъдето внасят оборудване, което е критично необходимо за следвоенното им възстановяване и за изграждането на социализма (Diebold, 1948). Тези отношения поставят страните от СИВ в силна зависимост от ЕИО, която само се задълбочава с увеличаването на икономическата мощ на Общността. Сключването на двустранни търговски споразумения с отделните членки на СИВ се насърчава от Общността, защото по този начин едновременно се намалява влиянието на СССР и се увеличава това на ЕИО в тези държави (Romano, 2013). Подобни отношения не допринасят за модернизацията на източните страни и всъщност ги отслабват икономически и дори идеологически до положение, в което реформистки настроените комунисти не могат да предложат модел за промени, различен от този на ЕИО (Kott, 2020).

На срещата в Люксембург, с която се слага начало на ЕПС, външните министри се съгласяват да приемат общи позиции за мира в Близкия изток и за предстоящото Съвещание за сигурност и сътрудничество в Европа (СССЕ). С цел координация при участието в СССЕ страните членки създават работна група, която да изследва всички аспекти на съвещанието, които биха били значими за Общността. Именно от тази експертна група се развива истинска общност на интереси, която е особено ефективна по време на съвещанието. Освен търговските въпроси, които са водещи за Общността, експертите изследват начините за подобряване на отношенията между Изтока и Запада в по-общ план (Groll, 1982).

Подготовката на страните от ЕИО за СССЕ, която се осъществява в рамките на ЕПС, постепенно въвлича Комисията като все по-активен участник в зараждащата се колективна европейска политика. Сключването на договори, които биха засилили политическите позиции на Източния блок са обявени за недопустими, а от януари 1975 г. социалистическите правителства следва да договарят търговските си споразумения не с отделните членки на ЕИО, а директно с Комисията (Romano, 2020). Най-силното оръжие на Общността – нейната търговска мощ, започва да придобива все по-видими политически измерения.

2. СЪВЕЩАНИЕТО ЗА СИГУРНОСТ И СЪТРУДНИЧЕСТВО В ЕВРОПА

През 60-те и 70-те години на XX в. се развиват теориите за заместването на твърдата с мека сила и за ЕИО като най-чистия израз на тази идея. Тези теории се развиват от британски и щатски изследователи, тоест от граждани на две от петте ядрени сили и водещи икономики по онова време. Bull (1982) определя тези теории като противоречие в термините и посочва, че икономическото развитие на Западна Европа се дължи до голяма степен на предоставената от САЩ защита, която прави европейците уязвими, защото ги лишава от собствени способности за отбрана. Точно 40 години по-късно върховният представител по външните работи на ЕС говори за необходимостта Европа да стане твърда сила, но отново признава европейската зависимост от САЩ в областта на сигурността (Borrell, 2022).

Според Bull (1982) наднационална организация е източник на слабост за отбранителната политика, защото националната държава е тази, която има способност да вдъхва вяроност и да води война. Подобно виждане е широко споделяно по времето на формирането на ЕИО, но от друга страна отделните страни са наясно, че никоя самостоятелна държава не би била самодостатъчна в отбранителната си политика. Това вътрешно противоречие стои в основата на провала на опитите за създаване на политическа общност в Западна Европа в средата на миналия век.

Поради нарастващата си икономическа значимост, в началото на 70-те години ЕИО изпитва натиск от международната общност за по-голям ангажимент с международните политически дела (Bindi, 2012). Докладът „Давиньон“ предлага възможно решение на този въпрос на първо време чрез хармонизиране на външнополитическите позиции на страните членки, което да доведе до създаването на истински политическо обединение (ВЕС, 1970b). През 1970 г. първостепенните външнополитически въпроси пред ЕИО са отношенията с Източния блок и нестабилността в Близкия Изток, където страните от Общността имат стратегически интереси (M. Smith, 2004). Усилията в рамките на ЕПС, насочени към решаването на въпросите на европейския континент са доста по-успешни от тези в Азия.

ЕПС представлява прост модел на сътрудничество – предвижда се поне една среща на външните министри за шестмесечие, а за правителствените ръководители, които могат да се събират при необходимост, не произтичат ангажименти. Другият постоянен орган, който се споменава в доклада, е комитет на политическите директори, като могат да бъдат създавани работни групи със специална цел. Комисията и Парламентът са включени във възможно най-малка степен

в дейността на ЕПС и то е успореден, но отделен от Общностите процес (Hill et al., 2000).

Тази простота в организацията и липсата на обвързващи условия за страните се оказват удачни и се формализират с Единния европейски акт (Single European Act, 1987) и с ДЕС (Treaty on European Union, 1993). Независимо че ДЕС въвежда ОВППС и засилва ролята на Комисията във външнополитическата област, то междуправителствения характер на сътрудничеството се запазва. Обратно в 1970 г. предстоящата СССЕ дава отлична възможност на шестте да приложат на практика възможностите на ЕПС.

Провеждането на съвещанието е отдавнашна инициатива на страните от Варшавския договор и след поредния призив от март 1969 г. (Обращение, 1969), през декември същата година НАТО отговаря с принципно съгласие (НАТО, 1969). Окончателното решение за съвещанието идва през 1972 г., след като между двете организации е постигнато предварително съгласие по най-важните за Алианса въпроси. По време на подготовка на СССЕ съществуват критики, че то би имало значението на „нова Ялта“², която би позволила да се укрепят съветските позиции в Европа (Romano, 2014). Решаващите гласове за осъществяването на съвещанието са на двете суперсили, но най-заинтересовани от нейните теми са европейските държави от двете страни на Желязната завеса.

Още в първото си участие в подготвителните разговори за СССЕ работна група на ЕПС има общ доклад по всички важни въпроси и изземва лидерството на НАТО като говорител на Запада (Möckli, 2009). До 1970 г. политиката на страните от ЕИО спрямо Източния блок се изразява в серия от некоординирани двустранни обсъждания. По време на подготовката за съвещанието ЕПС се доказва като особено ефективно в разбиването на сложни въпроси до конкретни задачи, разделението на компетенциите с ЕИО и свързването на отделни теми в систематична и взаимосвързана политика преди да бъде търсено конкретно решение за всяка от тях (M. Smith, 2004).

Допреди съвещанието Москва провежда и налага политика на непризнаване на ЕИО, но в същото време Германия, Италия и Франция са най-големите западни търговски партньори на държавите от Източния блок. СССР подозира западните страни, че целта им е постигането на организиран държавен монопол (каквито виждания има и в САЩ (Gillingham, 2002). Общият пазар се възприема като заплаха за прилива от твърда валута на Изток и се очаква икономическата интеграция да прелее в по-близко политическо сътрудничество, което би било увеличена опасност за комунистическия строй (Ham, 1995).

² Ялтенската конференция от 1945 г. между Великобритания, САЩ и СССР, която става нарицателна за решаване на бъдещето на Европа без участието на останалите европейски държави.

По време на подготовката за СССЕ отношението на СССР спрямо ЕИО се променя чувствително. Многостранните подготвителни разговори допринасят за преодоляването на някои политически и идеологически бариери, създадени през изминалите десетилетия. Икономическият и технологичен просперитет на Общността подчертава изостаналостта на Източния блок и изправя СССР пред необходимостта от засилване на сътрудничеството със Запада. Няколко пъти СССР прави опити за установяване на отношения между ЕИО и СИВ, но среща твърд отказ от страна на Общността. Съживяването на търговията и технологичния обмен между Изтока и Запада става важна външнополитическа цел на комунистическите страни (Ham, 1995). Икономическият успех на ЕИО продължава да набира сила като политически инструмент.

Започналата през 1970 г. подготовката в рамките на ЕПС за съвещанието включва и четирите кандидатки за ЕИО (Möckli, 2009), три от които – Дания, Ирландия и Обединеното кралство, се присъединяват на 01.01.1973 г.³ С това разширяване икономическата мощ на Общността се увеличава, а в края на същата година външните министри на Деветте приемат Копенхагенския доклад (ВЕС, 1973а), с който се цели подобряването на дейността на ЕПС. В политическия комитет на ЕПС вече царят приятелска и почти неформална атмосферата, която облекчава работата по постигането на съгласие по обсъжданите теми (M. Smith, 2004).

Основните новости, въведени с Копенхагенския доклад, са увеличаването на интензивността на политическото сътрудничество, формализирането на взаимодействието на посолствата на деветте в трети страни, изграждането на официална мрежа за комуникация и въобще създаването на основа за ежедневна колективна дипломация (Hill et al., 2000). Все пак не е решено основно разногласие между членките по отношение на взаимодействието между ЕПС и ЕИО: Франция твърдо се обявява за стриктна изолация на ЕПС от делата на Общността, докато Великобритания настоява за по-близко взаимодействие между двете, макар и със запазване на разделение помежду им (Möckli, 2009).

С увеличен състав и засилено политическо сътрудничество ЕИО участва в СССЕ, проведена от 03.07.1973 г. до 01.08.1975 г. Предвидената равнопоставеност на всички участници дава възможност на европейските страни да договорят нов политически ред в Европа, различен от реда, установен от отношенията между двете суперсили. ЕПС има определяща роля по време на съвещанието и допринася за създаването на европейска политика на разведряване, най-вече чрез

³ След референдум, проведен през 1972 г., Норвегия оттегля кандидатурата си.

налагането на СССР на „третата кошница“ – хуманитарни въпроси. Критикувана като слаба, всъщност слабостта на тази кошница е съзнателен избор на ЕПС с цел по-лесното преодоляване на съпротивата на СССР за приемането ѝ (Romano, 2014). Впоследствие именно хуманитарната тема се превръща в един от най-важните лостове на Запада за политическо въздействие върху комунистическите страни.

Друга важна победа на ЕПС е подписването на Хелзинкия заключителен акт от председателя на Съвета на ЕИО, с което СИВ фактически признава Общността (Romano, 2014). Обратното се случва едва на 22.08.1988 г. (Council Decision, 1988) след дълбоките промени, започнати от Михаил Горбачов и само три години преди разпада на СССР, поради което Източният блок няма значима практическа полза от установяването на официални отношения с ЕИО.

3. ЕПС СЛЕД СССЕ

Докато се подготвят за провеждането на СССЕ, Деветте се опитват да изградят и утвърдят европейската идентичност и собствения си принос към международните отношения, но в същото време търсят баланса между европейската независимост и запазването на лидерството на САЩ в областта на сигурността (H. Smith, 2002). Този стремеж намира израз в приетата на 14.12.1973 г. в Копенхаген Декларация за европейската идентичност (ВЕС, 1973b), която е много по-практична в заявените си външнополитически цели от доклада „Давиньон“. Подчертава се значимостта и единството на ЕИО, обсъждат се връзките ѝ с целия свят, като единствено по отношение на САЩ има изразено разделение между членките на НАТО и останалите страни.

Два месеца преди приемането на тази декларация избухва войната Йом Кипур⁴, по отношение на която ЕИО изразява публична подкрепа за арабската страна, без да уведоми предварително САЩ, които подкрепят Израел. САЩ предполагаемо са очаквали да имат право на участие и на решаващ глас при вземането на външнополитическите решения на ЕИО. По този повод между съюзниците възниква напрежение, което е решено на неформална среща на външните министри на Деветте в замъка Гимних, Германия, на 20-21.04.1974 г. Въз основа на постигнатото споразумение на САЩ е дадена възможност да бъдат включени в консултациите на ЕПС и в предстоящия интензивен обмен на информация (Kohler, 1982). Установява се традицията за провеждане веднъж на шестмесечие на такива неформални срещи между външните министри на ЕИО, които

⁴ На коалиция от арабски държави срещу Израел.

се обозначават като „Гимних“, а на САЩ е осигурено важно участие в проходящата обща външна политика на Общността.

На Парижката среща на върха през декември 1974 г. е създаден Европейският съвет като форум за обсъждане между държавните и правителствените ръководители на страните членки и се взема решение той да се събира по три пъти годишно. На тези срещи следва да присъстват външните министри, като по този начин въпросите на политическото сътрудничество фактически се включват в дневния ред на Съвета на министрите като институция на ЕИО. По същото време идеята за Европейски съюз с автономна външна и отбранителна политика набира скорост, но външният министър в новото британско правителство обявява ЕС за нереалистичен и нежелан (Loth, 2020).

С такова общо настроение и състояние на нещата се сблъсква белгийският министър-председател и европоддръжник Лео Тиндеманс, когато в края на 1975 г. представя доклада си по напредъка към ЕС (ВЕС, 1976). Тиндеманс прави предложения за по-ефективна външна политика, която да обедини темите за сигурност, отбрана, външни икономически отношения и развитие. Може би най-противоречивото предложение е за въвеждане на задължение за страните да търсят общи политики чрез решение с мнозинство. Подобни промени са толкова значими, че останалите страни не искат да рискуват започването на национални обсъждания по конституционни промени и още на следващата година намират начин да пренебрегнат доклада (H. Smith, 2002).

Все пак задълбоченият доклад формулира идеи и предлага механизми, които се запазват във времето и при възникването на подходящи условия се осъществяват с Единния европейски акт, ДЕС и последващите договори за изменение (Рабохчийска, 2004). Както историята вече е показала, ЕС е изграден с малки стъпки, а не с големи скокове. През следващите десет години ЕПС продължава дискретно да развива процедурите си и теоретиците губят интереса си към него (Hill et al., 2000).

През втората половина на 70-те години европейските институции придобиват известна инертност, но общото положение в ЕИО видимо се подобрява. В края на десетилетието СССР разполага мобилни ракети със среден обseg в Източна Европа, в отговор на което НАТО разполага подобни системи в Западна Европа. През ноември 1979 г. ирански студенти вземат за заложници повече от 50 служители на посолството на САЩ в Техеран, Иран. През декември СССР нахлува в Афганистан, а през 1981 г. в Полша е обявено военно положение (Dinan, 2014). След като икономиката доминира международната политика през 70-те, то през 80-те традиционната дипломатия, свързана с политиката и сигурността, отново излиза на преден план. (Allen, 1982).

На фона на тези кризи и възприетата от новия президент на САЩ Роналд Рейгън политика на конфронтация със СССР, повишаването на европейската ефективност в областта на външната политика е не просто лукс, а необходимост с оглед опазването на сигурността в Западна Европа, застрашена от напрежението между двете суперсили (Ludlow, 2017). Отговорът на Десетте⁵ е приетият през октомври в Лондон 1981 г. трети от докладите, с който допълнително се оформят функциите на ЕПС вътре и вън от Общността (ВЕС, 1981). С него се въвеждат спешен механизъм за обсъждане на кризи, възможността да се обсъждат политически аспекти на сигурността, принципът на тройката⁶, както и пълното асоцииране на Комисията в ЕПС.

През 1985 г. с идването на Горбачов на власт в СССР от СИВ е отправено предложение за установяване на официални отношения с Общността, която отговаря положително с условието отношенията между ЕИО и членките на СИВ да бъдат нормализирани. На 25.06.1988 г. в Люксембург двете организации установяват официални отношения, но целта на Общността е да изгради двустранни отношения с отделните страни от СИВ, а не със самия Съвет (K. Smith, 2004). По същото време Общността договаря споразумения за сътрудничество и търговия с няколко страни от СИВ, включително СССР, но под условието тези страни да предприемат политически и икономически промени (Hill et al., 2000).

През 1988 г. членките на Общността вече са 12⁷ и разширяването постепенно се превръща от случайно събитие във формална политика, която започва от силата на икономическото привличане и признаването на достиженията на ЕИО през първото разширяване. Второто разширяване служи като инструмент за стабилизиране на демокрацията в новите членки и през 1993 г. се стига до приемането на копенхагенските критерии за разширяване (Karamouzi, 2020). Обвързаната с условия икономическа помощ става важен инструмент на ЕС в отношенията му със страните от Централна и Източна Европа. Първоначално целта на ЕС е подпомагане и насърчаване на икономическите промени и прехода към пазарна икономика. След 1992 г., с възникването на вероятността за членство, условията за помощ се разпростират и до промени в политическите системи на бившите комунистически страни (Grabbe, 2006).

В края на 80-те години процедурите на ЕПС са се развили до обширна мрежа, включваща хиляди дипломати в страните членки и в посолствата им в чужди страни и международни организации.

⁵ Гърция се присъединява към ЕИО на 01.01.1981 г.

⁶ Механизъм, чрез който предходният и следващият външни министри оказват подкрепа на настоящия председател на Съвета.

⁷ Испания и Португалия се присъединяват на 01.01.1986 г.

Развитието на Председателството на Съвета до ключов механизъм на ЕС се дължи донякъде на развитието на ЕПС (Wallace, 2015). Единният европейски акт (1987) носи важни промени в ЕПС – то се кодифицира и изрично се свързва с Общностите. На Парламента е дадено правомощие да одобрява разширяването и споразуменията за асоцииране, а пътуващата тройка е установена в Брюксел, където следва да подпомага Председателството (Hill et al., 2000). ЕЕА закрепва неформалната практика Комисията да присъства при обсъжданията на всички въпроси в ЕПС, но междуправителственият му характер се запазва.

С Договора за Европейския съюз се въвежда Общата външна политика и политика на сигурност, която става втория стълб на новия ЕС, а Председателството вече представлява ЕС по теми, свързани с ОВППС. Амстердамският договор от 1999 г. дава лице на европейската външна политика със създаването на поста на върховния представител по ОВППС (Bindi, 2012). С Договора от Лисабон от 2009 г. е създадена дипломатическата служба на ЕС – Европейска служба за външна дейност, която и до момента провежда външната политика на ЕС.

С приемането на две стратегии за сигурност през 2003 г. и 2016 г. и Стратегически компас през 2022 г. ЕС се опитва да определи същността, целите и инструментите на европейските сигурност и отбрана. Докато духът на първата стратегия е оптимистичен и самоуверен, то суровата реалност оказва своето влияние при приемането на втората стратегия и на Компаса и извежда на дневен ред необходимостта от истинско стратегическо планиране в областта на сигурността и най-вече на отбраната (Berchev, 2024).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Британският изследовател Hill (1993) формулира понятието за разминаване между способности и очаквания по отношение на външната политика и политиката за сигурност на Европейския съюз. Това разминаване се дължи на липсата на подходящи ресурси и инструменти на разположение на Съюза, но най-вече на невъзможността за постигане на съгласие при вземането на решения. В същата статия той отбелязва, че опитът на ЕПС е толкова неповторим, че няма как да бъде описан само от една теория. Според Hill (1993) ЕИО не е самостоятелен играч с ясно изразена европейска външна политика, а по-скоро е система, която има няколко различни външни политики.

Каквото и определение да бъде дадено на ЕС и външната му политика, то въздействието им върху системата на международните отношения е безспорно. След като през XX в. от Европа започват две световни войни, то още от подписването на Парижкия договор Европейските общности / ЕС превръщат континента в източник на

стабилност в региона и в света чрез приноса си за мира и помирението, демокрацията и човешките права (The Nobel Peace Prize, 2012).

Влиянието на ЕС върху световните политически процеси е несъмнено, но той си остава „мека сила“ и необходимостта от превръщането му в „твърда сила“ (Borell, 2022) отново излиза на дневен ред след руското нападение над Украйна от 24.02.2022 г. Приетият по-малко от месец след нападението Стратегически компас е описан от Borell (2022) като скок напред в европейската сигурност и отбрана. Все пак последните данни за постиженията по приложението на компаса говорят повече за малки стъпки (European Union External Action, 2024), а не за скокове.

Важен инструмент на външната политика на ЕС са гражданските и военни мисии, които са израз на заявката на ЕС за глобално му действие и за значимостта му в регионалната сигурност. Неизпълнителният характер на мисиите на ЕС утвърждава самоидентификацията му като мека сила (Рабохчийска, 2023), но опитът от паническата евакуация на Съветническата мисия в Украйна през февруари 2022 г. и от този на Мисията в Армения да предотврати прогонването на арменците от Нагорни Карабах през есента на 2023 г. са допълнителен аргумент в полза от наличието на твърда сила на разположение на ЕС.

В случая в Украйна след руското нападение от 2022 г. например, Европейската подкрепа е най-изразена в икономическо отношение (ЕС, 2024), тоест в областта, която е силната страна на Съюза още от самото му създаване и е най-важният източник на политическото му влияние. Независимо от качествените промени във външната политика на ЕС, икономиката продължава да е основният му външнополитически инструмент. Създаването и развитието на допълнителни способности в тази област вероятно и занапред ще се случва по доказаните при усъвършенстването на ЕПС механизми – на малки и внимателни стъпки, а не на скокове, които биха могли да разкъсат системата на ЕС.

ЛИТЕРАТУРА:

- Обращение государств-участников Варшавского Договора ко всем европейским странам*, 17 марта 1969. (1969, март 17). https://www.cvce.eu/content/publication/1999/1/1/ad406a56-f121-4d4e-9721-87700f88211e/publishable_ru.pdf // *Obrashcheniye gosudarstv-uchastnikov Varshavskogo Dogovora ko vsem yevropeyskim stranam*, 17 marta 1969. (1969, mart 17). https://www.cvce.eu/content/publication/1999/1/1/ad406a56-f121-4d4e-9721-87700f88211e/publishable_ru.pdf
- Рабохчийска, М. (2004). Докладът „Тиндеманс“ и Договорът за конституция на Европа – преосмислени европейски идеи.

- Международни отношения*, 5-6, 69-86. // Rabohchiyska, M. (2004). Dokladat „Tindemans“ i Dogovorot za konstitutsiya na Evropa – preosmisleni evropeyski idei. *Mezhdunarodni otnosheniya*, 5-6, 69-86.
- Рабохчийска, М. (2017). Неуспешните проекти за създаване на Европейски съюз. *Международни отношения*, 3, 37-48. // Rabohchiyska, M. (2017). Neuspeshnite proekti za sazdavane na Evropeyski sayuz. *Mezhdunarodni otnosheniya*, 3, 37-48.
- Рабохчийска, М. (2023). Мисиите на Европейския съюз в региона на източното партньорство. *Сигурност и отбрана*, (1), 178-190. <https://doi.org/10.70265/GUGG3221> // Rabohchiyska, M. (2023). Misiite na Evropeyskiya sayuz v regiona na iztochnoto partnyorstvo. *Sigurnost i otbrana*, (1), 178-190. <https://doi.org/10.70265/GUGG3221>
- Allen, D. (1982). Postscript 1982. In D. Allen, R. Rummel & W. Wessels (Eds.), *European Political Cooperation: Towards a Foreign Policy for Western Europe* (pp. 170-176). Butterworth Scientific. <https://doi.org/10.1016/B978-0-408-10663-4.50010-8>
- Berchev, D. (2024). The Past and the Future of European Union Strategic Culture and Thinking in the Field of Security and Defense. *Security and Defense*, (1), 25-49. <https://doi.org/10.70265/JNYP4464>
- Bindi, F. (2012). European Union Foreign Policy: A Historical Overview. In F. Bindi & I. Angelescu, (Eds.), *The Foreign Policy of the European Union* (pp. 11-39) (2nd ed.). The Brookings Institution.
- Borell, J. (2022, March 24). *Europe in the Interregnum: our geopolitical awakening after Ukraine*. European External Action Service. https://www.eeas.europa.eu/eeas/europe-interregnum-our-geopolitical-awakening-after-ukraine_en
- Bull, H. (1982). Civilian Power Europe: A Contradiction in Terms? *Journal of Common Market Studies*, 21 (2), 149-170. <https://doi.org/10.1111/j.1468-5965.1982.tb00866.x>
- Bulletin of the European Communities* (1970a). 3(1), (pp. 7-18). Secretariat of the Commission of the European Communities. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/d77b10f4-28e2-11ed-8fa0-01aa75ed71a1/language-en>
- Bulletin of the European Communities* (1970b). 3(11), (pp. 9-14). Secretariat of the Commission of the European Communities. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/18088eac-28e1-11ed-8fa0-01aa75ed71a1/language-en>
- Bulletin of the European Communities* (1973a). 9, (pp. 14-21). Secretariat of the Commission of the European Communities. https://www.cvce.eu/content/publication/1999/1/1/8b935ae1-0a38-42d4-a97e-088c63d54b6f/publishable_en.pdf

- Bulletin of the European Communities* (1973b). 12, (pp. 118-122). Secretariat of the Commission of the European Communities. https://www.cvce.eu/content/publication/1999/1/1/02798dc9-9c69-4b7d-b2c9-f03a8db7da32/publishable_en.pdf
- Bulletin of the European Communities* (1976). 1, Supplement 1/1976, (pp. 11-35). Secretariat of the Commission of the European Communities. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/86474a24-ccae-462b-8de4-00aacde62c65>
- Bulletin of the European Communities* (1981). 12, Supplement 3/81, (pp. 14-17). Secretariat of the Commission of the European Communities. https://www.cvce.eu/content/publication/2002/1/18/869a63a6-4c28-4e42-8c41-efd2415cd7dc/publishable_en.pdf
- Council Decision of 22 June 1988 on the conclusion of the Joint Declaration on the establishment of official relations between the European Economic Community and the Council for Mutual Economic Assistance.* (1988, June 22). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:31988D0345>
- Diebold, W. (1948). East-West Trade and the Marshall Plan. *Foreign Affairs*, 26(4), 709–722. <https://doi.org/10.2307/20030149>
- Dinan, D. (2014). *Europe Recast: A History of European Union* (2nd ed.). Lynne Rienner Publishers.
- European Commission (2014). *The European Commission 1958–72: History and Memories of an Institution*. Publications Office of the European Union. DOI 10.2792/35811
- European Commission (2024). *EU solidarity with Ukraine*. Retrieved January 8, 2025, from https://commission.europa.eu/topics/eu-solidarity-ukraine_en
- European Union External Action. (March 2024). *Annual Progress Report on the Implementation of the Strategic Compass for Security and Defence: Report of the High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy to the Council*. https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/2024/StrategicCompass_2ndYear_Report_0.pdf
- Gillingham, J. (2002). *Coal, steel, and the rebirth of Europe, 1945-1955: The Germans and French from Ruhr conflict to economic community*. Cambridge University Press.
- Grabbe, H. (2006). *The EU's Transformative Power: Europeanization Through Conditionality in Central and Eastern Europe*. Palgrave Macmillan. DOI 10.1057/9780230510302
- Groll, G. (1982). The Nine at the Conference on Security and Cooperation in Europe. In D. Allen, R. Rummel & W. Wessels (Eds.), *European Political Cooperation: Towards a Foreign Policy for Western Europe*.

- Butterworth Scientific, pp. 60-68. <https://doi.org/10.1016/B978-0-408-10663-4.50010-8>
- Ham, P. (1995) *The EC, Eastern Europe and European Unity: Discord, Collaboration and Integration Since 1947*. Pinter.
- Hill, C. (1993) The Capability-Expectations Gap, or Conceptualizing Europe's International Role. *Journal of Common Market Studies*, 31(3), 305-328, <https://doi.org/10.1111/j.1468-5965.1993.tb00466.x>
- Hill, C. & Smith, K. (2000). *European Foreign Policy: Key documents*. Routledge.
- Karamouzi, E. (2020). Enlargement as External Policy: The Quest for Security? In U. Krotz, K. K. Patel & F. Romero (Eds.), *Europe's Cold War Relations: The EC Towards a Global Role* (pp. 185-203). Bloomsbury Academic.
- Kohler, B. (1982). Euro-American relations and European Political Cooperation. In D. Allen, R. Rummel & W. Wessels (Eds.), *European Political Cooperation: Towards a Foreign Policy for Western Europe* (pp. 83-93). Butterworth Scientific. <https://doi.org/10.1016/B978-0-408-10663-4.50010-8>
- Kott, S. (2020) „European“ Integration without or against Eastern Europe. *Rivista di storia dell'800 e del '900*, 13(1), 112-116. https://www.academia.edu/44149223/Sandrine_Kott_European_Integration_without_or_against_Eastern_Europe_in_Rivista_di_storia_dell800_e_del_900_XXIII_1_2020_p_112_116
- Loth, W. (2015). *Building Europe: A History of European Unification*. De Gruyter.
- Loth, W. (2020). The EC and Foreign and Security Policy: The Dream of Autonomy. In U. Krotz, K. K. Patel & F. Romero (Eds.), *Europe's Cold War Relations: The EC Towards a Global Role* (pp. 145-163). Bloomsbury Academic.
- Ludlow, P. (2007) An insulated Community? The Community institutions and the Cold War, 1965 to 1970. In N. P. Ludlow (Ed.), *European Integration and the Cold War: Ostpolitik–Westpolitik, 1965–1973* (137-151). Routledge.
- Ludlow, N. P. (2017). More than just a Single Market: European integration, peace and security in the 1980s. *The British Journal of Politics and International Relations*, 19(1), 48-62. <https://doi.org/10.1177/1369148116685295>
- Milward, A. (2005) *The Reconstruction of Western Europe 1945–51*. Taylor & Francis Group.
- Möckli, D. (2009) *European Foreign Policy during the Cold War: Heath, Brandt, Pompidou and the Dream of Political Unity*. I.B.Tauris.
- Morgenthau, Henry, Jr. (1945). *Germany is our Problem: A Plan for Germany*. Harper and Brothers.

- NATO (04 Dec. 1969 - 05 Dec. 1969). *Declaration of the North Atlantic Council*. Last updated: 05 Nov. 2008 20:47, https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_26760.htm
- The Nobel Peace Prize (2012). *The Nobel Peace Prize 2012*. <https://www.nobelprize.org/prizes/peace/2012/summary/>
- Romano, A. (2013). Untying Cold War knots: The EEC and Eastern Europe in the long 1970s. *Cold War History*, 14(2), 153–173. <https://doi.org/10.1080/14682745.2013.791680>
- Romano, A. (2014). The Conference on Security and Cooperation in Europe: A Reappraisal. In A. M. Kalinovsky and C. Daigle (Eds.), *The Routledge Handbook of the Cold War* (pp. 223-234). Routledge.
- Romano, A. (2020). The EC and the Socialist World: The Ascent of a Key Player in Cold War Europe. In U. Krotz, K. K. Patel & F. Romero (Eds.), *Europe's Cold War Relations: The EC Towards a Global Role* (pp. 51-70). Bloomsbury Academic.
- Rompuy, H. (2012, December 10). *Herman Van Rompuy's part of the Nobel Lecture*. <https://www.nobelprize.org/prizes/peace/2012/eu/lecture/>
- Schlauch, W. (1970). American Policy towards Germany, 1945. *Journal of Contemporary History*, 5(4), 113–128. <http://www.jstor.org/stable/259868>
- Single European Act*, 1 July 1987, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:11986U/TXT>
- Smith, H. (2002). *European Union Foreign Policy: What It Is and What It Does*. Pluto Press.
- Smith, K. E. (2004). *The Making of EU Foreign Policy: The Case of Eastern Europe* (2nd ed.). Palgrave Macmillan.
- Smith, M. E. (2004). *Europe's Foreign and Security Policy: The Institutionalization of Cooperation*. Cambridge University Press.
- Trattato che istituisce la Comunità Economica Europea e documenti allegati*. 1 gennaio 1958, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/IT/TXT/PDF/?uri=CELEX:11957E/TXT>
- Trattato istitutivo della Comunità Europea del Carbone e dell'Acciaio*, 23 luglio 1952, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/IT/TXT/?uri=celex%3A11951K%2FTXT>
- Treaty on European Union*, 1 January 1993, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:C:1992:191:FULL>
- Urwin, D. (1995). *The Community of Europe: A History of European Integration since 1945* (2nd ed.). Longman.
- Urwin, D. (1997). *A Political History of Western Europe Since 1945* (5th ed.). Longman.
- Wallace, W. (2015). Foreign and Security Policy. In H. Wallace, W. Wallace & M. A. Pollack (Eds.), *Policy-Making in the European Union* (5th ed.). Oxford University Press.

- Walton, C. C. (1953). Background for the European Defense Community. *Political Science Quarterly*, 68(1), 42–69. <https://doi.org/10.2307/2145750>
- Wilkins, A. (2007). New Ostpolitik and European integration: concepts and policies in the Brandt era. In Ludlow, P., (Ed.), *European Integration and the Cold War: Ostpolitik–Westpolitik, 1965–1973* (pp. 67-80). Routledge.